
A.A. van Ruler en de vrijgemaakten

Hoe de wederzijdse kritiek de theologische verwantschap overschaduwde

J.P. de Vries

Abstract

During the lifetime of A.A. van Ruler (1908-1970), theologians from the Reformed Churches in the Netherlands (liberated) wrote very critically about him. Klaas Schilder regarded him to be a follower of Karl Barth. The critique concerned Van Ruler's doctrines on the apostolic task of the church, predestination, the messianic intermezzo, and his views on sin and sanctification. Van Ruler in turn regarded quite critically Schilder's views on culture, yet showed in later years more appreciation for his doctrine of the covenant of paradise. Relatively unknown is that they shared many points of similarity regarding views of culture, and also concerning the church and confessions. In this article, the correctness of the critique is tested, but also the kinship indicated.

De hervormde theoloog A.A. van Ruler (1908-1970) nam tijdens zijn leven al een opvallende plaats in onder zijn tijdgenoten. Na zijn overlijden is er belangstelling voor hem gebleven en die is de laatste tijd zelfs opnieuw opgebloeid door de uitgave van zijn *Verzameld Werk*, waarvan inmiddels vier delen in vijf banden verschenen zijn. Zelf heb ik aan deze aandacht ook bijgedragen door mijn onderzoek naar zijn theocratisch visioen.¹

Van Rulers theologie heeft tijdens zijn leven ook de aandacht getrokken van (vrijgemaakt-) gereformeerde tijdgenoten, K. Schilder voorop. Maar in deze kring overheerste de kritiek. Van zijn kant oefende Van Ruler in zijn eerste boek stevige kritiek op de cultuurvisie van K. Schilder. Van een discussie tussen beiden kan overigens niet gesproken worden. Van weerszijden werd kritisch over de ander geschreven, maar nimmer² werd op die kritiek een weerwoord gegeven. Van Rulers theocratische visie kreeg daarbij van Schilder c.s. maar

---

1 J.P. de Vries, *Een theocratisch visioen – De verhouding van religie en politiek volgens A.A. van Ruler*, Zoetermeer 2011.

2 Met uitzondering van een discussie in 1930, zie De Vries, *Een theocratisch visioen*, 214.

beperkte aandacht. Van Ruler van zijn kant stelde wel het verschil in cultuurvisie aan de orde,³ wat in nauw verband staat met zijn pleidooi voor theocratie.

In dit artikel wordt de tijdens het leven van Van Ruler uitgebrachte kritiek zo goed mogelijk in kaart gebracht.⁴ Daarna wil ik laten zien, dat er naast de (uitgesproken) kritiek ook een (niet uitgesproken) sterke overeenkomst tussen opvattingen aan beide kanten aanwijsbaar is. Het artikel wordt besloten met een beoordeling van de (vooral dogmatische) verschilpunten, om uiteindelijk de vraag te beantwoorden of hetgeen beide kanten gemeen hadden, niet meer was dan wat hen scheidde.

Kritiek op Van Ruler

In deze paragraaf wordt puntsgewijze een aantal onderwerpen nagegaan waarin vrijgemaakt-gereformeerde theologen Van Ruler kritiseerden.

1. Theocratie en apostolaat

In mijn boek *Een theocratisch visioen* heb ik aandacht gegeven aan de kritische beschouwingen van K. Schilder⁵ en de kritiek van enkele latere vrijgemaakten op Van Ruler, voor zover die betrekking had op de theocratie of breder: het verband tussen geloof en politiek. Tijdens Van Rulers leven is zijn theocratisch gedachtegoed in de kritiek van vrijgemaakt-gereformeerde zijde niet meer dan terloops aan de orde geweest. Joh. Francke (1908-1990) pleitte evenals Van Ruler wel voor de handhaving van art. 36 NGB in de politiek, maar nam daarbij expliciet afstand van Van Ruler: 'Dit alles heeft een heel andere instelling dan bijv. hetgeen ds. Kersten en Prof. van Ruler wil. En het heeft ook niets te maken met hetgeen het Hervormde Kerkgenootschap en de Roomse Kerk wil. Dit is geen kerkelijke politiek. Want kerkelijke politiek wil dit zeggen, dat bijv. de kerkeraad de kiesvereniging leidt en een vertegenwoordiger in het bestuur heeft en meer dergelijke dingen.'⁶

Ook A.N. Hendriks brengt dit punt ter sprake in zijn proefschrift over kerk en ambt in de theologie van Van Ruler.⁷ Al in de inleiding van zijn boek stelt hij dat men Van Ruler voor alles moet zien als theocraat. De theocratie als ordening en vormgeving van de gemeenschappelijke en individuele exis-

3 A.A. van Ruler, *Kuypers idee eener christelijke cultuur*, Nijkerk z.j. [1939], 10-17, 116-124, 133-136.

4 De bronvermeldingen gelden als voorbeelden en pretenderen geen volledigheid.

5 De Vries, *Een theocratisch visioen*, 213-218.

6 *De Banier, Chr. Nat. Stemmen van Herrijzend Nederland*, extra nummer (1948), 23.

7 A.N. Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, Amsterdam 1977.

tentie vanuit het Woord van God vormt in zijn denken ‘het klokhuis van de appel’. In het grootse kader van dat concept heeft Van Ruler hartstochtelijk gepleit voor het apostolaat van de kerk. Hij heeft er ter synode voor gevochten dat uitdrukkingen als ‘de kerstening van het volksleven’, ‘de kerstening der samenleving’ en ‘voortgaande reformatie van het volksleven’ een plaats kregen in de Kerkorde van 1951. In dat proces van kerstening kende hij aan de overheid een centrale positie toe. ‘Het blijft hem gaan om de theocratisering van de staat. De staat blijft bij de kerstening de ‘eigenlijke tegenpool’, het ‘tegenover’ van de kerk.’⁸

Hendriks heeft tegen heel deze kersteningsgedachte grote bezwaren. Ten eerste stelt hij dat het Nieuwe Testament nergens de heiliging ziet als een ordening. Het gaat in het Nieuwe Testament om een *vernieuwing* en *verandering*, om een vrijgemaakt worden van de zonde en in dienst komen van de gerechtigheid, om een afleggen van de oude mens en een aandoen van de nieuwe mens, ja om wedergeboorte. Voorts meent hij dat men met begrippen als ‘vermenging van heil en existentie’ niet kan omschrijven, wat Gods genade in de harten en de levens van de mensen bewerkt. De ernst van het kwaad en de noodzaak van de bekering en de strijd komen te weinig naar voren.

‘Wanneer wij over de heiliging van het leven spreken, zoals het Nieuwe Testament dit doet, zal ook de plaats en taak van de overheid bescheidener zijn dan in het denken van Van Ruler. Wij geloven er niets van dat de enige poort die van het heil naar de cultuur leidt, die is van de politieke orde. De gelovigen mogen en kunnen een zoutend zout zijn, zij hebben de roeping zich op elk terrein in te zetten voor de doorwerking van Christus’ Woord.’⁹

2. De kerk en de uitverkiezing

Hendriks geeft een genuanceerd oordeel over Van Rulers visie op de kerk.¹⁰ C. Trimp (1926-2012) is aanmerkelijk kritischer. Hij stelt dat Van Rulers apostolaatstheologie tekortdoet aan de leer van de kerk en concludeert dat ‘hier het kerkvolk zijn schatten niet terugvindt, doch ledig de kerk uit – en de barre woestijn van het avontuurlijk apostolaat ingejaagd wordt, slechts voorzien van het ‘gedroomde visioen van het Rijk’. Hij ziet bij Van Ruler ‘Veel werk, doch ontstellend weinig: de kerk, de woonstede Gods in de Geest.’ Deze theologie van het apostolaat zal blijken te zijn ‘de zweeps slag van de tirannieke

8 Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 10, 43, 265.

9 Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 265/6.

10 Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 302v.

barthiaanse mode-filosofie op de rug van een verdwaalde bruid'.¹¹ Deze stelling wordt onderbouwd in drie vervolgartikelen, waarin voornamelijk in kritische bewoordingen het denken van Van Ruler wordt weergegeven.¹²

Zo schrijft Trimp in het laatste artikel: 'Apostolaat' wil zeggen: God trekt handelend door de wereld heen. En in dat handelen moet de mens eenvoudig méé opgenomen worden. Dat gebeurt dan ook zonder meer: Het handelen van de mens wordt in het handelen Gods opgenomen. Enige speelruimte blijft er slechts over voor menselijke godsvrucht, maar deze is slechts relatief. En 'anti-these' is er niet, kan er niet zijn, bij deze God, Wien 't om 'de' menselijke existentie te doen is. Dit alles is typisch-barthiaanse constructie, waarbij de schuld van het ongeloof, de macht van de duivel en de kinderen van de duivel (naar 1 Joh.3:8,10), de schuld der zónde, de weerstand en de ongehoorzaamheid van het vlees zonder meer worden weg-getheoretiseerd, vanuit het barthiaanse verkiezings-begrip, dat ook ten volle door Van Ruler wordt geaccepteerd.¹³

3. *Messiaans intermezzo en triniteit*

Als J. Kamphuis (1921-2011) de uitgave van de theologische radiogesprekken met Van Ruler (*In gesprek met Van Ruler*) bespreekt, roert hij wat Van Ruler betreft slechts één punt aan: 'Het meest ontdekkend vond ik eigenlijk te lezen hoe weinig moeite Van Ruler zich wilde geven voor een exegetische fundering van zijn idee van het 'messiaans intermezzo' (daarmee wordt de ketterse idee bedoeld, dat Christus de menselijke natuur straks weer af legt). In feite maakt hij zich van Velema's verwijzing naar Openb. 21 ... betrekkelijk goedkoop af'.¹⁴

Hendriks concludeert in zijn dissertatie dat Van Ruler niet ten volle recht heeft gedaan aan de schriftuurlijke belijdenis van de Drie-eenheid. 'Er manifesteert zich in zijn denken een dominantie van het 'patrocentrische gezichtspunt', een verwaarlozing van het filioque en een miskennis van de heilshistorische verhouding tussen de verhoogde Christus en de Geest van Pinksteren'.¹⁵

11 C. Trimp. 'De kerk niet beschermd door apostolaats-theologie' in *De Reformatie* XXXI (1955/56), 416.

12 *De Reformatie* XXXII (1956/57): 'Moderne mythologie omtrent het „Koninkrijk Gods' (9), 'Messias ad interim' (17), 'De kerk als vehikel' (25). Zie ook *De Reformatie* XL (1964/5), 246.

13 C. Trimp, 'De kerk als vehikel' in *De Reformatie* XXXII (1956/57), 26, met verwijzing naar (o.a.) Van Ruler, *Visie en vaart*, Amsterdam 1947, 41, 42; *Religie en politiek*, Nijkerk 1945, 82; *Droom en gestalte*, Amsterdam 1947, 94, 95; *Theologie van het apostolaat*, Nijkerk z.j., 21. De kritiek van Trimp sluit aan bij die van Schilder, *Heidelbergsche Catechismus* II, Goes 1949, 374.

14 *De Reformatie* XLV (1969/70), 143.

15 Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 303/4.

4. De zonde en de heiliging

J. Douma is van oordeel dat Van Ruler, als hij de verlossing een noodmaatregel noemt, de diepte van de zonde onvoldoende peilt. De radicale en ruïnerende kracht van de zonde heeft de aarde zo grondig aangetast dat wij een nieuwe aarde verwachten. De wereld-die-in-het-boze-licht wordt bij Van Ruler zo overspoeld door het denken vanuit de verlossing, dat de kijk op de mens en de wereld te optimistisch, te zonnig wordt. Als Van Ruler de zonde ook de eer van het schepsel noemt, omdat het schepsel daarmee ook iets uit niets in het aanzijn heeft geroepen, kwalificeert Douma dat als grensoverschrijding. Het doet tekort aan de tucht. Douma volgt Van Ruler ook niet, als die het genieten van Ajax/Feijenoord onder de heiliging schaaft. Douma wil sport niet verachten, maar vanwege de context valt dit voor hem buiten de heiliging des levens.¹⁶

5. Algemeen geformuleerde kritiek

In meer populaire artikelen wordt soms volstaan met een algemene negatieve beoordeling zonder nadere argumentatie. De hierboven vermelde kritiek zal daarbij bekend verondersteld zijn. Zulke opmerkingen treffen we vooral aan in recensies van werken van en over Van Ruler. Zo spreekt H.J. Meijerink (1903-1983) in een recensie van W.H. Velema's boek *Confrontatie met Van Ruler* over 'een noodlottige affiniteit met Karl Barth'.¹⁷ J.J. de Vries (1914-1985) noemt in een recensie van Van Rulers *Reformatorische opmerkingen in de ontmoeting met Rome* de naam van Barth niet, maar spreekt naar aanleiding van Van Rulers uitspraken over het Rijk, de kerk, de vleeswording des Woords en de inwoning van de Heilige Geest wel van 'kolossale ketterijen ... Wrange vrucht van vals-filosofische uitgangspunten en wel zeer duidelijk geheel met Gods Woord in strijd (Openb. 5)'.¹⁸ Welke uitgangspunten hier bedoeld zijn, wordt niet nader gespecificeerd.

In een recensie van *Waarom zou ik naar de kerk gaan?* schrijft M.J.C. Blok (1914-1976): 'In deze bespreking [van antwoorden op de vraag 'Waarom

---

16 *De Reformatie* XLIX (1973/4), 27/8, 35, een bespreking van Van Rulers laatste publicatie, 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig', A.A. van Ruler, *Theologisch Werk* III, Nijkerk 1971, 98-163 = *Verzameld Werk* IV-B, Zoetermeer 2011, 721-801.

17 *Gereformeerd Gezinsblad* van 15 augustus 1962. Chr. T[eeuwen] constateert in een recensie van hetzelfde boek in *Trouw* van 15 september 1962 juist een diametraal verschil tussen Van Ruler en Barth.

18 *Gereformeerd Gezinsblad* van 2 augustus 1965.

zouden we naar de kerk gaan?’] komen heel wat dingen voor, waarmee wij het beslist niet eens kunnen zijn en waarbij wij vaak een vraagteken zetten. Maar toch komen er in zijn boek ook zoveel enorm goede en mooie dingen voor, dat het me de moeite waard lijkt er de aandacht voor te vragen’, en hij besteedt daaraan zelfs drie artikelen. In het tweede artikel wijst hij nog op ‘verbanden en samenhangen die zelf ook weer heel wat vragen oproepen’, maar concreter wordt zijn kritiek niet.¹⁹

Zulke opmerkingen maken duidelijk hoe Van Ruler in die tijd in die kring bekendstond. De enige in vrijgemaakt-gereformeerde kring die zich overwegend positief over Van Ruler heeft uitgelaten, was geen theoloog, maar politicus: A.J. Verbrugh (1916-2003). Hij voelde zich aangesproken door Van Rulers stelling dat elke christelijke partij die niet grondwetsherziening als punt één op haar programma zet, of ontrouw is aan de zaak of onwaarachtig tegenover de wereld.²⁰ In de jaren veertig stond hij hierover in persoonlijk contact met Van Ruler.²¹

Punten van overeenkomst

De diepgaande dogmatische verschillen die in de voorgaande paragraaf aan de orde zijn gekomen, nemen niet weg dat er ook opvallende overeenkomsten tussen Van Ruler en zijn vrijgemaakt-gereformeerde critici zijn aan te wijzen.²²

Van Ruler verwijt aan Schilder dat deze de cultuur in een christelijk getto opsluit, maar brengt dan onvoldoende in rekening dat Schilder Kuypers devies ‘Geen duimbreed ...’ tot het zijne heeft gemaakt.²³ Schilder typeert in zijn cultuurvisie de mens als Gods mede-arbeider in de wereld: ‘Gods medewerkers *zijt* gij’; dat is geen postuum *quietief*, dat Paulus voor een afgescheiden kerk in een afgeschoten hoekje heeft afgekondigd; neen, dat is een *impe-ratief* terugleiden naar de ‘*eerste beginselen* der wereld’. Het is geen *intreetekst* voor een dominé alleen, maar het is de *dagtekst* ook voor elken cultuurarbei-

---

19 *Gereformeerd kerkblad voor Zuid-Holland enz.*, 30 oktober en 13 november 1972, 22 januari 1972.

20 Van Ruler, *Religie en politiek*, 298/9; A.J. Verbrugh, *Jong zijn en oud worden*, Amsterdam 2002, 106.

21 Zie De Vries, *Een theocratisch visioen*, 278-283.

22 Dat geldt zelfs voor de persoonlijke eigenschappen van Schilder en Van Ruler, De Vries, *Een theocratisch visioen*, 221.

23 Het was de titel van een brochure van Schilder uit 1936, waarin hij de synodebesluiten inzake de NSB en de CDU verdedigde.

der, voor professor èn voor putjesschepper, voor wie de keuken bedient en voor wie een Mondschein-Sonate heeft te schrijven.²⁴ Van Ruler typeert eveneens de mens als ‘navolger en mede-arbeider van God.’²⁵

Even vóór het aangehaalde citaat beschrijft Schilder de wetsregels die God in den beginne aan de mens Gods gesteld had, zo: ‘dat elk geschapen werkman Gods alle ‘talenten’, door God aan zijn werklieden in den scheppingsmorgen uitgereikt ... alzo [moest] leeren gebruiken, dat ten slotte uit de wereld ... *alles gehaald zou worden wat er in zit.*’²⁶ Bij Van Ruler lezen we: ‘De mens moet in stoere, niet aflatende energie alles uit de wereld halen, wat er in zit. Immers, ten eerste: zijn bezigheid met de wereld is dienst van God; en ten tweede: de wereld is Gods eigendom. De mens is helemaal Gods beeld en medearbeider.’²⁷

Schilder noemt het cultuurwerk van gelovigen echter ook een afgeknotte piramide.²⁸ Dat komt overeen met wat Van Ruler schrijft: ‘Daarom moet elke gestalte van het koninkrijk Gods in de wereld altijd een groote mate van gebrekkigheid vertoonen. De theocratie is een torso. De christelijke cultuur is een fragment.’²⁹

De slotzinnen van Schilders *Christus en cultuur* luiden: ‘Gezegend mijn verstandige wijkouderling, die goed huisbezoek doet: een *cultuur*-kracht, al weet hij ’t waarschijnlijk zelf niet. Laat ze maar om hem lachen: ze weten niet

---

24 K. Schilder, *Christus en cultuur*, Franeker 1948, 53. Zie ook G. Harinck, *Waar komt het VU-kabinet vandaan? Over de traditie van het neocalvinisme*, Amstelveen 2007, 9/10: ‘Schilder dynamiseerde de relaties tussen God, mens, wereld, door deze niet statisch, maar als een activiteit op te vatten en hij omschreef de mens daarom bij voorkeur als Gods medearbeider. Het was de verantwoordelijkheid van de mens om de dynamische en ongearticuleerde werkelijkheid te bewerken en te bewaren. Hij tekende hem daarbij als een soldaat in de loopgraven: rook belemmerde hem het zicht, de modder zoog aan zijn schoenen, alleen in relatie met God was er licht in de rook – om met zijn boektitel uit 1923 te spreken. Hij hield Kuypers brede levens- en wereldbeschouwing vol, met een sombere, activistische visie, passend bij de instabiele moderne wereld.’

25 *Kerstening van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs*, Nijkerk z.j., 9 (= *Verwachting en voltooiing*, Nijkerk 1978, 127). Zo ook in ‘Die prinzipielle, geistliche Bedeutung der Frage nach dem Verhältnis zwischen Kirche und Staat’, in *Zeitschrift für evangelische Ethik*, III (1959), 232 en ‘Heeft het calvinisme ons materialistisch gemaakt?’ (1969) in *Blij zijn als kinderen*, Kampen 1972, 29.

26 Schilder, *Christus en cultuur*, 49.

27 ‘Heeft het calvinisme ons materialistisch gemaakt?’ (1969) in: *Blij zijn als kinderen*, 29.

28 Schilder, *Christus en cultuur*, 86.

29 A.A. van Ruler, *Religie en politiek*, 367.

wat ze doen – die cultuurslampampers van den overkant.³⁰ Ook Van Ruler ziet de ouderling als cultuurkracht: ‘Hij gaat rond door de huizen, de levens, de harten, het volk en de staat. Het gáát om de deugd, de goede werken, het aardse leven in gezin en beroep. Dáár moet God vooral gediend worden.’ De ouderling ‘zet het mes van de tucht in het leven, maar voor we er erg in hebben vervaagt zijn beeld en doemt de politie-agent en de wethouder of de rechter voor ons op.’³¹ Hier moet wel bij bedacht worden, dat de ouderling van Van Ruler zijn taak verricht in een gekerstende natie,³² terwijl Schilder hem ziet werken binnen de kerkgemeenschap.

Overeenkomst is er ook in de waardering van de belijdenis van de kerk. Van Ruler noemde de belijdenis eens een liefdeslied: ‘De belijdenis is de taal der liefde, welke in de stonde der hoogste ontroering vanzelf opwelt uit het hart. Gelijk de man tot de vrouw zegt – als het uur der minne slaat -: wat ben je lief, zóó zegt de kerk ook in de bloeiperioden van haar geestelijke leven tot God: wat zijt gij goed. En dat is haar belijdenis! Dan kent zij God in den diepen, bijbelschen zin van het woord’.³³ Bij Schilder vinden we eveneens de vergelijking van de belijdenis met de liefdestaal tussen man en vrouw.³⁴

Zowel Schilder als Van Ruler kwam op voor de roeping tot eenheid van de zichtbare kerk. Schilder schreef: ‘Geestelijke eenheid gaat wel voorop, maar moet dan ook dringen tot institutaire’.³⁵ Bij Van Ruler lezen we: ‘De kerk heeft een institutair karakter ... het instituut behoort wezenlijk, van binnenuit tot het wezen van de kerk.’ En elders: ‘Hoe zal het evangelie echter ooit zijn klaarheid en zijn gezag kunnen terugontvangen en doorzetten in het gehele volk, als het door zó veel onderscheiden en elkaar tegensprekende kerkgemeenschappen wordt vertegenwoordigd? Deze positie van de kerk in de wereld maakt de gedachte van de éne zichtbare kerk, die een is ook in een numerieke zin en zichtbaar ook in een organisatorische zin, onontkoombaar.’ Of ook:

30 Schilder, *Christus en cultuur*, 119.

31 *Reformatorische opmerkingen in de ontmoeting met Rome*, Hilversum/Antwerpen 1965, 147; ‘De presbyteriale kerkorde en de ordening van de gemeenschap’ (1967) in: A.A. van Ruler, *Blij zijn als kinderen*, 178. Zie ook ‘Is er een ambt van de gelovigen?’ (1962/1967) in *Theologisch Werk II*, Nijkerk 1971, 147.

32 De Vries, *Een theocratisch visioen*, 34, 76. 33 *Visie en vaart*, 66.

34 K. Schilder, *Heidelbergsche Catechismus II*, 599.

35 K. Schilder, *Verzamelde werken – de Kerk III*, Goes 1965, 129. H.J.D. Smit, ‘Gehoorzamen: achter Christus aan!’, in J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder – aspecten van zijn werk*, Barneveld 1990, 67-71.

‘Vanuit de waarheid van de eenheid van het lichaam van Christus is de gedeeldheid der kerken een feitelijke onmogelijkheid.’³⁶ Hierbij moet wel worden aangetekend dat Schilder aan het adres van de kerk waaraan Van Ruler zijn hart verpand had, zijn kritische vragen had.³⁷

Ook in Schilders kritiek op de opvattingen van Kuyper inzake de kerk³⁸ zijn er overeenkomsten met de kritiek van Van Ruler.³⁹ Zo wilden beiden niet weten van het onderscheid tussen kerk als instituut en kerk als organisme. In *De Rotterdammer* van 15 september 1951 schreef Van Ruler, dat we er met de christelijke organisaties niet komen. Hij meent dat de klank verdwenen is uit het lied, dat nog wel wordt gezongen, namelijk dat wij onze eerbied als christenen in Christus, hoewel kerkelijk gescheiden, ‘toch zo prachtig kunnen demonstreren door innig (!) samen te werken in de chr. school, chr. vakorganisatie, chr. radio enz. enz.’ Schilder zei op het Congres van Gereformeerden in Amersfoort (30 maart-1 april 1948), dat de Heilige Schrift de scheiding tussen kerkelijke gehoorzaamheid en politieke gehoorzaamheid niet kent en dat we de gehoorzaamheid in de kerk niet mogen abstraheren van de gehoorzaamheid in de politiek, in de wetenschap, in de kunst, enzovoort.⁴⁰ Deze visie van Schilder leidde in die jaren tot de oprichting van (vrijgemaakt-)gereformeerde, min of meer kerkelijk gebonden organisaties op verschillende levensterreinen. Bij Van Ruler leidde het tot een principiële afwijzing van christelijke organisaties naast de kerk, al was hij daar in de praktijk niet consequent in.⁴¹

In de brochure *Kracht en doel der politiek*,⁴² die een rol speelde in de breuk van leidende vrijgemaakten met de ARP, werd kritiek geoefend op I.A. Diepenhorst, die in zijn brochure *Christelijke Staatskunde* de kerk had omschreven als een heilsinstituut en haar daarmee had geplaatst tegenover de staat, waarin men niet met een uit Christus geboren levensverband van

36 ‘De kerk is ook doel in zichzelf’ (1966) in A.A. van Ruler, *Verwachting en voltooiing*, 58; idem, *Heeft het nog zin van ‘volkskerk’ te spreken?* Wageningen 1958, 21; idem, *Visie en vaart*, 118.

37 K. Schilder, ‘*Ons aller Moeder*’ anno Domini 1935, Kampen 1935, ook opgenomen in Schilder, *Verzamelde werken – de Kerk II*, Goes 1962, 153-237.

38 Vgl. C. Trimp, ‘De kerk bij A. Kuyper en K. Schilder’ in W. van ’t Spijker e.a. (red.). *De Kerk*, Kampen 1990, 197.

39 B.v. A.A. van Ruler, *Religie en politiek*, 204-206, 253. 40 *Congres van Gereformeerden – Verslag*, Kampen 1948, 29/30.

41 De Vries, *Een theocratisch visioen*, 124-132.

42 C. Veenhof/A. Zijlstra, *Kracht en doel der politiek*, Goes 1948, 18-30.

doen heeft. De kerk diende van het politieke terrein verre te blijven. ‘Zij haalt haar autoriteit neer, zij verzuimt haar eigenlijke taak, de prediking van het evangelie en de oefening van de gemeenschap der heiligen, wanneer zij ingaat op de kwesties van den dag.’⁴³ *Kracht en doel der politiek* plaatst daar een citaat van J.C. Sikkel tegenover, waarin de roeping van de kerk tegenover het volk waaronder zij leeft, zo wordt omschreven ‘opdat dat volk onder het licht der genade en des Woords ook tot de wederopvatting van zijne roeping worde gebracht en daarin tot het heil en de verheerlijking des Heeren in het volksleven door de onderhouding van Gods ordinantiën, die naar het verbond zijn.’⁴⁴

Hier komen we dicht in de buurt van Van Rulers kersteningsideaal. Ook hij wees de gedachte af, dat het christendom slechts zijdelings betekenis heeft voor de politiek en dat de eerste betekenis te zoeken is aan gene zijde van het graf, ‘want de kerk is er terwille van den staat’.⁴⁵

Op een van de eerste jaarvergaderingen van het Gereformeerd Politiek Verbond zei ds. J.A. Vink (1900-1964) in antwoord op de vraag ‘Wat bedoelen wij met ons GPV?’: ‘dan zeggen we eerst: daarmee bedoelen wij om het te laten zien, dat er hier in Nederland een kerk is, die door de genade Gods mocht wederkeren naar de HEERE en naar Zijn Woord.’⁴⁶ In een rede voor de Protestantse Unie zei Van Ruler in 1947 over het optreden als eigen groepering: ‘Wij menen ook, dat wij daarmee aan de kerk in Nederland, met name ook aan de Nederlandse Hervormde Kerk, een belangrijke dienst bewijzen.’ Beiden denken aan verschillende kerken, maar zien een vergelijkbare taak voor een politieke partij ten aanzien van de kerk.

Ook in de visie op de Nederlandse geschiedenis is er overeenkomst. ‘De reformatie der kerk en de wording van ons volksbestaan vallen samen. Ik denk natuurlijk aan de eerste jaren en decaden van den tachtigjarigen oorlog’, schreef Van Ruler. P. Jongeling (1909-1985) legde hetzelfde verband: ‘En dan leidt dit verzet [onder leiding van de Prins van Oranje], deze strijd voor de vrijheid der Kerk, tot de geboorte van een Nederlandse natie en een

---

43 I.A. Diepenhorst, *Christelijke staatkunde*, 's-Gravenhage 1946, 36; Veenhof/Zijlstra, *Kracht en doel der politiek*, 20/1.

44 Veenhof/Zijlstra, *Kracht en doel der politiek*, 26, met verwijzing naar J.C. Sikkel, *De kerk en de volken*, preek in de serie ‘Uit de diepte’ IV/1 (1889), 12.

45 A.A. van Ruler, *Droom en gestalte*, 22, 23.46

46 J.A. Vink, *Wat bedoelen wij met ons Geref. Politiek Verbond?*, z.p. [1950], 5.

vrije Nederlandse staat.⁴⁷ Dit verband tussen de Reformatie en het ontstaan van de Nederlandse natie werd overigens in breder kring onderschreven, in het voetspoor van Groen van Prinsterers *Handboek der geschiedenis van het vaderland*.⁴⁸

Tot slot, bij wijze van curiosum: een in 1983 verschenen bundel over het zendingswerk van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) draagt de titel *Een open plek in het oerwoud*. Zou degene die deze titel bedacht, Van Rulers *Religie en politiek* gelezen hebben en daarvan de herinnering hebben bewaard – bewust of onbewust – aan de passage: ‘Het oerwoud, waarin wij gesteld zijn, wordt niet geveld, maar er wordt een open plek in gehakt, waar de zon schijnt, tot onzen troost. Deze open plek in het oerwoud der geschiedenis is de naam Gods’?⁴⁹

Evaluatie van de kritiek op Van Ruler

Niet alle punten van overeenkomst die we hiervoor hebben verzameld, zijn van hetzelfde gewicht. Maar een aantal ervan is toch wel van dusdanig belang, dat het te betreuren is dat ze bij alle dogmatische disputen niet of nauwelijks aandacht hebben gekregen. De vraag is: geldt hier het gezegde dat, wanneer twee hetzelfde zeggen, ze niet altijd hetzelfde bedoelen, of was er toen toch meer overeenstemming dan men wederzijds wilde toegeven? Het komt ons voor dat van beide in bovenstaande citaten voorbeelden zijn aan te wijzen. En in hoeverre is hier dan sprake van beïnvloeding, en zo ja, in welke richting?⁵⁰

De stelling van Schilder⁵¹ en Trimp dat Van Ruler de universele verkiezing leerde, is betwistbaar. Schilder merkt dat op bij een bespreking van twee pagina’s uit Van Rulers *Religie en politiek*, maar nog geen twintig pagina’s verder schrijft Van Ruler over ‘de ontzaglijke waarheid van de praedestinatatie gemina, de dubbele, tweevoudige voorbestemming’: ‘Het Woord Gods werkt altijd iets

47 Van Ruler, *Religie en politiek*, 233; P. Jongeling, *Ter wille van het koninkrijk*, Groningen 1956, 12. Jongeling schreef ook over de roeping inzake de koloniën in dezelfde geest als Van Ruler, zie De Vries, *Een theocratisch visioen*, 224.

48 E. van Middelkoop, ‘Herinneringen aan Jongeling’ in G. Harinck en E. Klei (red.), *Pieter Jongeling Boegbeeld van de vrijgemaakte wereld*, Barneveld 2011, 43.

49 Van Ruler, *Religie en politiek*, 202.

50 Van Ruler werd in vrijgemaakt-gereformeerde kring wel gelezen. Mijn exemplaar van *Religie en politiek* werd blijkens de opdracht voorin in 1946 door de belijdeniscatechisanten aan mijn vader (ds. J.J. de Vries) geschonken. Mijn exemplaar van *Visie en vaart* is afkomstig uit de bibliotheek van ds. Joh. Francke, die overigens in zijn boek *De kerk en het sociale vraagstuk*, 2e druk, Rotterdam 1954, niet op Van Ruler ingaat..

51 Schilder, *De Heidelbergse Catechismus II*, 374. Zie De Vries, *Een theocratisch visioen*, 218.

uit, als het gesproken wordt. Het doodt en het maakt levend. Het is een tweesnijdend scherp zwaard. Het poneert de rots der ergernis of de rots des behouds. Het is tot een val of tot een opstanding, Het is tot oordeel of tot voordeel. De mensch, tot wien het Woord Gods geschied is, is daarna niet meer te denken zonder het Woord. Hij wordt er door behouden of hij gaat er door verloren.⁵²

In zijn laatste geschrift, 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig', schrijft hij dat hij aan 'de grote gereformeerde waarheid van de praedestinatatie, en dat in de volle, Dordtse zin van de dubbele praedestinatatie' geen ogenblik wil komen. 'De waarheid, de werkelijkheid van de dubbele praedestinatatie is empirisch als met de handen te tasten.' 'De waarheid van de praedestinatatie is ook zonder meer aan de Heilige Schrift af te lezen. De levende God is een willende en handelende God. Verkiezend en verwerpend gaat Hij door de geschiedenis heen. De léér van de verwerping moge dan niet zo vaak of misschien wel helemaal niet in de Schrift voorkomen. ... Maar kan men denkend werkelijk de volle inhoud van de Schrift vatten zonder te gaan denken in de banen van de dubbele praedestinatatie?' 'Als er verkiezing is – en die is er, dat staat Schriftuurlijk als een paal boven water – is er dan niet ook niet-verkiezing? ... En is niet-verkiezing anders te doordenken en te omschrijven dan als verwerping? Is het niet lafhartig, dit woord met alle geweld te willen vermijden?'⁵³

Er blijft wel spanning aanwezig in Van Rulers spreken over de praedestinatatie. Zo schrijft hij in zijn dissertatie, dat er in het dogmatische denken spanning behoort over te blijven tussen de praedestinatatie, die het grote historische reliëf van verkiezing en verwerping met zich meebrengt, en de eschatologie, die het allesovertreffende karakter van het rijk Gods aanduidt.⁵⁴

Berkouwer merkt op, dat Van Ruler ineens kan spreken over de *dubbele* praedestinatatie, zonder zich in vroegere of latere discussies te verdiepen, of over de 'onversneden' praedestinatatie. 'Er is over deze belijdenis geen *speciale* studie

---

52 Van Ruler. *Religie en politiek*, 401. Zie ook: aldaar 76-79; *De vervulling van de Wet*, Nijkerk 1947, 53; *Het apostolaat der kerk en het ontwerp-kerkorde*, Nijkerk 1948, 66, 70, 87v.; *Bijzonder en algemeen ambt*, Nijkerk 1952, 19; *Theologie van het apostolaat*, 19 (= *Verwachting en voltooiing*, 105); 'Das Leben und das Werk Calvins' in Moltmann (red.), *Calvin-Studien*, Neukirchen Kreis Moers 1959, 85; 'De zonde in het besluit' (1961) in *Theologisch Werk VI*, Nijkerk 1973, 60; 'Perspectieven voor de gereformeerde theologie' (1969) in *Theologisch werk II*, 89-91; *Op gezag van een apostel*, Nijkerk 1971, 149 (bij Rom. 12:20).

53 'Ultra-gereformeerd en vrijzinnig', in *Theologisch Werk III*, 104/5 = *Verzameld Werk IV-B*, 727.

54 Van Ruler, *De vervulling van de Wet*, 59.

van zijn hand verschenen. Niettemin komt het *woord* ‘praedestinatiaans’ veelvuldig in z’n werken voor. *Nergens* fungeert ze als bedreiging van de zin van het menselijke en van de menselijke activiteit (het synergisme) en ze maakt de roeping en het aanbod van de genade niet tot een schijnvertoning.’ ‘Hij kende ‘de Veluwe’, maar men mist bij hem de *beklemming* van de heilsboodschap in onzekerheid, zorgelijkheid en in het ‘misschien’.⁵⁵ Er is beslist nog behoefte aan een monografie over Van Rulers predestinatieleer,⁵⁶ waarbij ook zou moeten worden onderzocht, of er in de loop der tijd verschuivingen zijn aan te wijzen.⁵⁷

Het oordeel van Trimp en Douma dat Van Ruler aan duivel, zondeval en de ernst van de zonde geen recht doet wedervaren, verdient ook enige nuancing. Het is al opmerkelijk dat Van Ruler eerder hetzelfde aan Schilder ver-

55 G.C. Berkouwer, ‘Over de theologie van A.A. van Ruler, in *Gereformeerd weekblad* XXVI (1970/1), 313v. Ook D. van Keulen signaleert het ontbreken van een afzonderlijke studie over de predestinatie in het oeuvre van Van Ruler (D. van Keulen e.a. (red.), *Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken*, Zoetermeer 2009, 67). Wel bevinden zich in zijn archief enkele teksten over dit onderwerp, die inmiddels zijn gepubliceerd in A.A. van Ruler, *Verzameld Werk* IV. Volgens G. van den Brink zal daaruit duidelijk worden, in welke verbanden Van Ruler de predestinatieleer precies plaatste (G. van den Brink, ‘Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk’ in Van Keulen e.a. (red.), *Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken*, 139).

56 Ook G. van den Brink heeft hier nog vragen (‘Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk’, 139, noot 7). L. Kievit concludeert dat Van Ruler verkiezing en verwerping ten volle beaamt en deze waarheid erkent en belijdt (*Op het scherp van de snede*, Amsterdam 1972, 135). Hij plaatst wel kritische kanttekeningen (a.w. 137), maar die raken de waarheid van dit dogma niet. Ook E.P. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloven*, Kampen 1999, 128, is van oordeel dat Van Ruler de alverzoening, die in het verlengde van Barths Godsleer ligt, verwerpt, omdat dat geen ruimte laat voor zelfstandigheid van het schepsel. P.F.Th. Aalders schrijft: ‘Voorop staat, dat Van Ruler de dubbele predestinatie leert en niet op de manier van Barth, maar van Dordt. Dat op zichzelf sluit reeds de alverzoening uit.’ (‘Religie en politiek, de theocratische gedachte bij prof. dr. A.A. van Ruler’ in P.F.Th. Aalders e.a., *Woord en werkelijkheid*, Nijkerk 1973, 17). H.J. Langman daarentegen geeft op basis van *Religie en politiek*, 76-79, een tegengestelde beoordeling (*Kuyper en de volkskerk*, Kampen 1950, 223v). Ook Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 62, betoogt dat Van Ruler de waarheid van de verkiezing geheel anders benadert dan gereformeerde theologen dat in het voetspoor van Calvijn hebben gedaan. Daarbij wijst hij op Van Rulers uitspraak (*Droom en gestalte*, 95): ‘De verkiezing is personeel, maar zij is ook sacramenteel, ambtelijk, gemeentelijk, genealogisch, lokaal, nationaal en continentaal.’

57 Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 64 is dit van oordeel, waarbij de mens geleidelijk een grotere rol krijgt.

weet.⁵⁸ In *Religie en politiek* schrijft hij: ‘Daartoe was Hij [Jezus Christus] gekomen: om ’t geweld van zonde, dood en duivel te overwinnen, om menschen te ontrukken aan de macht van den Booze.’⁵⁹ In *Visie en vaart* wijdt Van Ruler bijna tweehonderd pagina’s aan de noodzaak van de doodstraf. Hij betoogt dat Christus’ kruisdood de noodzaak van deze straf niet heeft weggenomen en schrijft in dat verband over ‘het ondoorgroendelijke mysterie der plaatsvervanging’: ‘hij, die geen zonde gekend had, werd zonde voor ons gemáákt; hij droeg de schuld der zijnen en daarom den toorn van God tegen de zonde van het gansche menschelijke geslacht; en als de eigenlijke misdadiger was hij dan ook, in onze plaats, in de godverlatenheid; zoozeer had hij, de schuldelooze, zich met de misdadigers vereenzelvigd.’ Verzoening is niet maar vergeving, maar herstel van het geschonden recht van God. Later zegt hij over de diepte en ernst van de zonde: ‘de zonde is iets uit de verhouding van God en mens, van persoon tot persoon, tussen wil en wil. En dan zijn beiden er constitutief in: God stelt de mens schuldig en de mens is schuldig’.⁶⁰ Hier is wel degelijk sprake van het ernstig nemen van de zonde.

Maar terecht is kritiek geoefend op zijn formulering dat de zonde in zekere zin ook de eer van het schepsel is te noemen, omdat hij ook iets uit het niets heeft voortgebracht. Douma is niet de enige die daarover gevallen is. G. Boer (hervormd predikant, Geref. Bond) noemt het een grensoverschrijding. J. van der Graaf (destijds secr. Geref. Bond) stelt dat het zich zondaar weten bij Van Ruler niet voldoende uit de verf komt. C. Graafland zegt dat een veel meer radicale en ruïnerende kracht aan de zonde moet worden toegekend dan Van Ruler doet. En H.G. Abma kritiseert Van Rulers formulering dat de zonde huist in de wil.⁶¹ ‘De Bijbel zegt toch wel met wat meer nadruk, dat de zonde in de leden

---

58 *Kuypers idee eener christelijke cultuur*, 15. Ook uit eigen kring is dit wel aan Schilder verweten; zie H.J.D. Smit, ‘Gehoorzamen: achter Christus aan!’, in J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder, aspecten van zijn werk*, 83, met betrekking tot zijn leer inzake de kerk. Van Ruler richtte hetzelfde verwijt ook aan Kuyper in *Droom en gestalte*, 170, en in zijn lezing ‘Kerk en Staat’, p. 73 (archief-Van Ruler I 136).

59 *Religie en politiek*, 62.

60 A.A. van Ruler, *Visie en vaart*, 393, 394; ‘De zonde in het besluit’ (1961) in *Theologisch Werk VI*, Nijkerk 1973, 54. Van Ruler schreef over de zonde ook in *Religie en politiek*, 32, *De vervulling van de wet*, 378-389, *Visie en vaart*, 311, *Gestaltwerdung Christi in der Welt*, 41-52, ‘Zonnigheden in de zonde’ (1965) in *Blij zijn als kinderen*, 89-91, *Waarom zou ik naar de kerk gaan?* Nijkerk 1971, 61-68. Zie ook *Theologisch Werk V*, Nijkerk 1972, 38 over de zonde, de chaos en God. Vier opstellen zijn samengebracht in Van Ruler, *Verzameld werk III*, Zoetermeer 2009, 340-369.

61 B.v. in ‘Het mysterie van het bestaan: onzin of schuld?’ (1967) in *Blij zijn als kinderen*, 51.

zich heeft verschanst en dat in ons, te weten in ons vlees, geen goed woont.⁶²

Met deze kijk op de zonde hangt samen dat Van Ruler de verlossing door Christus' menswording een noodmaatregel noemt.⁶³ Dat messiaans intermezzo wordt bij hem gevolgd door de liquidatie van de incarnatie, dat wil zeggen de gedachte dat de Middelaar in het eschaton zijn menselijke natuur weer aflegt. Hij leest dat in 1 Korinthe 15:28. Schilder zegt wel dat de geschiedenis uitloopt op het aftreden van de Middelaar Christus⁶⁴. Maar zijn goddelijke en menselijke natuur behoudt Hij. Daarin volgt hij Calvijn⁶⁵ en de Kanttekeningen bij de Statenvertaling bij 1 Korinthe 15:28.⁶⁶

Overigens stelt J. Kamphuis dat de afstand tussen Van Ruler en Schilder (en Calvijn) hier kleiner is dan gewenst moet heten. Hijzelf benadert 1 Kor. 15:28 vanuit de drie-enige God: 'Christus is nu juist Jahwe, zó als Hij in het vlees tot ons gekomen is.'⁶⁷ Maar dat heeft hem het verwijt van P. Veldhuizen opgeleverd, dat hij de drie Personen te weinig onderscheidt en zo geen verweer meer heeft tegen het theopaschitisme.⁶⁸

62 *Op het scherp van de snede*, 115, 107, 162, 178. Ook W.H. Velema is van oordeel dat Van Ruler de zonde onderschat (*Confrontatie met Van Ruler*, Kampen 1962, 108). J.J. Rebel daarentegen stelt dat Van Ruler met klemmende ernst over de zonde spreekt (*Pastoraat in pneumatologisch perspectief*, Kampen 1981, 57). Volgens P. van Hoof, *Intermezzo*, Amsterdam 1974, 195 verliest de zonde in de latere theologie van Van Ruler de kracht die zij in de oudere geschriften had. Zie ook P.R. Fries, *Religion and the Hope for a truly human existence*, diss. Utrecht 1979, 95, 114, 153-155, 181 en A. van de Beek, 'De theologie van Van Ruler' in Van Keulen e.a. (red.), *Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken*, 20.

63 De verlossing doet de zonde te niet, waardoor de oorspronkelijke schepping weer overblijft en daar gaat het volgens Van Ruler om (Graafland, *Op het scherp van de snede*, 162). J. Moltmann merkt echter op dat met het ongedaan maken van de schuld der zonde door de genade de mogelijkheid tot zonde nog volstrekt niet is opgeheven. De genade moet een overvloedig 'meer' tegenover de zonde inhouden „en bijgevolg het verlore bestaan méér zijn dan het geschapen bestaan” ('Theocratie en eschatologie' in Aalders e.a., *Woord en werkelijkheid*, 84). Op dit verband wijst ook Van Keulen in Van Ruler, *Verzameld werk II*, Zoetermeer 2008, 63.

64 K. Schilder, *Wat is de hemel?*, 2e druk, Kampen 1954, 151.

65 Ook Van Ruler beroept zich op Calvijn, maar ten onrechte, zie G.C. Berkouwer, *De wederkomst van Christus II*, Kampen 1963, 246 en Van Hoof, *Intermezzo*, 71v., 81.

66 "Namelijk afgelegd hebben, niet Zijn goddelijke natuur en macht, maar deze wijze van bediening van Zijn Middelaarsambt, welke Hij, als een gezant des Vaders, alsdan volkomen volbracht en uitgevoerd zal hebben."

67 J. Kamphuis, 'Het Lam in het nieuwe Jeruzalem', in *Almanak Fides Quadratum Intellectum* 1987, 211, 212.

68 P. Veldhuizen, *God en mens onderweg*, Leiden 1995, 336.

Terecht legde Trimp de vinger bij het depreciërend spreken van Van Ruler over het Nieuwe Testament ten opzichte van het Oude. Ook Schilder zou dat zeker niet onderschrijven. Deze noemde het Oude Testament, met een haast tegenovergestelde metafoor als die van het zakwoordenboekje, het titelblad van Christus' Middelaarswerk.⁶⁹

Op de achtergrond van vrijwel alle kritiek van vrijgemaakte zijde staat de kwalificatie van Van Ruler als 'barthiaans' theoloog. Schilder is daarin vooropgegaan. Van Rulers steeds sterkere distantie van de theologie van Barth is niet opgemerkt of niet geloofwaardig bevonden. In mijn *Een theocratisch visioen* heb ik betoogd dat deze kijk op Van Ruler niet correct is.⁷⁰

Ondanks de reële dogmatische verschilpunten tussen Van Ruler en Schilder c.s. kunnen we, gelet op al het voorgaande, ons wel vinden in het oordeel van Veldhuizen dat er verwantschap is tussen Schilders theologie en die van Van Ruler. De structuur van denken vertoont overeenkomst. Hij voegt er nog één voorbeeld aan toe: 'Over het hoofdstuk dat door Kohlbrugge zoveel aandacht heeft gekregen, denkt Van Ruler niet anders dan Schilder: 'Romeinen 7 moet, orthodox-gereformeerd, worden uitgelegd als handelende over de bekeerde Paulus.'⁷¹

Zowel de vrijgemaakt-gereformeerde theologen als Van Ruler bestreden de dialectische theologie, de Doorbraak en de theologie van de revolutie. Beiden wilden staan voor de gereformeerde belijdenis,⁷² al kon Van Ruler zich gemakkelijker neerleggen bij het ontbreken van leertucht in zijn kerk dan de vrijgemaakten. Ook deelden zij veel punten van kritiek op de Anti-Revolutionaire Partij. Maar de kerkelijke en theologische afstand was te groot om over en weer elkaar als bondgenoten in die strijd te kunnen waarderen, ja zelfs om elkaar met een open geest te lezen.

---

69 Schilder, *Heidelbergsche Catechismus* II, 312, n.a.v. Hebr. 10:7. Van Ruler noemde het Nieuwe Testament eens, "het lijstje met vreemde woorden ter nadere verklaring achterin" (*Religie en politiek*, 123).

70 De Vries, *Een theocratisch visioen*, 171-175.

71 Veldhuizen, *God en mens onderweg*, 301. Het citaat van Van Ruler: *Theologisch Werk* III, 49. Zie ook S. Greijdanus, *De brief van den apostel Paulus aan de gemeente te Rome* I, Amsterdam 1933, 341.

72 Volgens Van den Brink stond Van Ruler op alle bekende ijkpunten van de scheidslijn tussen vrijzinnigheid en orthodoxie aan de kant van de orthodoxie ('Van Ruler in de Nederlandse Hervormde Kerk' in D. van Keulen e.a. (red.), *Men moet telkens opnieuw de reuzenzwaai aan de rekstok maken*, Zoetermeer 2009, 139.